

ΓΡΑΦΕΙΟ ΜΙΧΑΗΛ ΠΑΣΧΑΛΗΣ

Η νέα φιλολογική έκδοση των *Απάντων* του Κ. Παλαμά, που ετοιμάζει το Ίδρυμα Κωστή Παλαμά, αποτελεί, για λόγους που θα εξηγήσω παρακάτω, ένα μνημειώδες εγχείρημα, χωρίς προηγούμενο στη νεότερη εκδοτική ιστορία όσον αφορά τη νεοελληνική λογοτεχνία. Την παλαιότερη, 16τομη έκδοση του Ίδρύματος (1962-1969- 17τομη με τα ευρετήρια, 1984), που έγινε με την επιμέλεια του Γιώργου Κατσιμίπαλη – στην οποία πρέπει να προστεθούν οι πέντε τόμοι της *Αλληλογραφίας* (1975-1991) και οι τρεις τόμοι με *Άρθρα και χρονογραφήματα* (1990-2003)– θα αντικαταστήσει η αναθεωρημένη έκδοση, η οποία, μαζί με τα ευρετήρια και το γενικό γλωσσάριο, θα περιλαμβάνει συνολικά πενήντα τόμους.

Πρόκειται για την ογκωδέστερη έκδοση *Απάντων* νεοέλληνα λογοτέχνη, η οποία πραγματοποιείται υπό τη γενική επιμέλεια του Ομότιμου Καθηγητή Κ. Γ. Κασίνη και με τη συνεργασία 21 μελών της εκδοτικής ομάδας αποτελούμενης από Νεοελληνιστές Καθηγητές ΑΕΙ, ερευνητές και συγγραφείς. Υπό διαφορετικές συνθήκες, αυτή η χωρίς προηγούμενο συνεννόηση τόσων πολλών ανθρώπων, όπου ο καθένας αναλαμβάνει την επιμέλεια ενός ή παραπάνω τόμων, θα ισοδυναμούσε με συνταγή βέβαιης αποτυχίας με κατάληξη, στην καλύτερη περίπτωση, σημαντικές αποκλίσεις όσον αφορά τη φυσιογνωμία του κάθε τόμου και, στη χειρότερη περίπτωση, μια Βαβέλ εκδοτικών προσεγγίσεων. Από τους τόμους που έχουν εκδοθεί μέχρι σήμερα, δεν προκύπτει όμως ούτε το ένα ούτε το άλλο. Ο κύριος λόγος είναι γιατί ο «γενικός φιλολογικός επόπτης» αφενός έχει διαγράψει τις εκδοτικές αρχές, τις οποίες ακολουθούν όλοι, και αφετέρου έχει μεριμνήσει, ώστε ο κάθε τόμος να υφίσταται έναν τυπικό επανέλεγχο μετά την ολοκλήρωση της επιμέλειας. Ο δεύτερος λόγος, που εξηγεί επιπλέον την ταχύτητα με την οποία προχωρά η έκδοση, είναι ότι ο επιμελητής του κάθε τόμου παραλαμβάνει έτοιμη ολόκληρη την προς δημοσίευση ύλη, μεταξύ των άλλων και χάρη στην πολύτιμη αλλά αθόρυβη γραμματειακή υποστήριξη αφανών συνεργατών του Ίδρύματος. Έτσι οι επιμελητές, αντί να αναλωθούν στην αναζήτηση της προς δημοσίευση ύλης και στη χρονοβόρα μετατροπή της σε εκδοτικά πρόσφορη μορφή, αφιερώνονται αποκλειστικά στην επιστημονική επεξεργασία της σύμφωνα με τις κατευθυντήριες εκδοτικές γραμμές.

Η έκδοση, την οποία ο Κασίνης σχεδίαζε από τις αρχές του 1990, ξεκίνησε το 2017 με έναν τόμο, αλλά από το 2019 ο ρυθμός επιταχύνθηκε. Μέχρι αυτή τη στιγμή έχουν εκδοθεί έξι τόμοι, με τους εξής επιμελητές: Κ. Κασίνης (πρώτος και ένατος), Ν. Καλοσπύρος (δευτέρος), Θ. Πυλαρινός (τρίτος και τέταρτος), Ε. Γαραντούδης (πέμπτος), Π. Τσίγκου (ένατος, σε συνεργασία με τον Κασί-

Στο «εργαστήριό» του Κωστή Παλαμά

Μια κριτική αποτίμηση των έξι πρώτων τόμων και σκέψεις για τη συνέχεια στη νέα φιλολογική έκδοση των Απάντων του μεγάλου ποιητή

νη). Εντός του 2020 προβλέπεται να εκδοθούν άλλοι πέντε. Αυτοί οι έντεκα τόμοι θα περιλάβουν το σύνολο του εκδεδωμένου και του ανέκδοτου ποιητικού έργου του Παλαμά. Για το 2021 έχει προγραμματιστεί να εκδοθούν δύο τόμοι διηγημάτων, ένας τόμος με το θέατρο του Παλαμά (την *Τρισεύγενη*) και τρεις τόμοι με το μεταφραστικό έργο του. Η υπόλοιπη ύλη (κριτική, άρθρα και χρονογραφήματα, αλληλογραφία) βρίσκεται σε διάφορες φάσεις επεξεργασίας εντός του Ίδρύματος. Με την ολοκλήρωση των *Απάντων*, στο *Αρχείο Παλαμά* θα παραμείνουν ανέκδοτα μόνο τα εκατό σημειωματάρια του ποιητή, που περιλαμβάνουν κάθε είδους πληροφορίες για την περίοδο 1875-1938.

Την αναθεωρημένη έκδοση των *Απάντων* δεν επέβαλαν μόνον η εξάντληση της παλαιότερης έκδοσης, η ανάγκη να προστεθούν ανέκδοτα και αθησαύριστα έργα, η επιδίωξη της ομοιογένειας, η διόρθωση αβλεψιών και η αποκατάσταση ελλείψεων, αλλά και μια διαφορετική εκδοτική φιλοσοφία. Ο κάθε τόμος συγκροτείται από δύο κύρια μέρη (και ένα τρίτο που περιλαμβάνει τα πάσης φύσεως ευρετήρια). Στο πρώτο μέρος εκδίδεται το κείμενο σύμφωνα με την τελευταία έκδοση που έκανε ο ίδιος ο ποιητής –προσπερνώντας την αντιμετώπιση ανέκδοτων ή αθησαύριστων κειμένων. Οι ορθογραφικές επεμβάσεις στο κείμενο περιορίζονται σε μερικό εκσυγχρονισμό, με το αιτιολογικό ότι ο πλήρης εκσυγχρονισμός θα αλλοίωνε τα χαρακτηριστικά της παλαμικής γλώσσας και θα παραβίαζε τη βούληση του ποιητή. Το δεύτερο μέρος ξεκινά με ένα εισαγωγικό σημείωμα του επιμελητή, όπου διαγράφεται η ιστορία των εκδόσεων του κάθε έργου και περιγράφονται οι προδιαγραφές της έκδοσης και ακολουθούν σχόλια, όπου γίνεται λεπτομερής αντιβολή του εκδιδόμενου κειμένου με τις προηγούμενες εκδόσεις, τις επιμέρους δημοσιεύσεις, τα σωζόμενα αυτόγραφα, τις παρασελίδες διορθώσεις στα προσωπικά αντίτυπα του Παλαμά κτλ.

Στάδια παραγωγής

Στην ουσία πρόκειται για μια ιστορικο-φιλολογική έκδοση, η οποία μας ανοίγει

την πόρτα σε αυτό που συνθήσαμε να αποκαλούμε ποιητικό «εργαστήριό». Είναι περιττό να υπογραμμίσω τη μεγάλη σημασία που έχει η εν λόγω μέθοδος για τον μελετητή του παλαμικού έργου, τον ερευνητή και τον φιλόλογο. Εχοντας όλο το υλικό μπροστά του, θα μπορεί πλέον να ικνυλατίσει τις διάφορες φάσεις της σύνθεσης ενός έργου, ξεκινώντας από το αυτόγραφο (εφόσον υπάρχει) και καταλήγοντας στη μορφή που εκφράζει την τελική βούληση του ποιητή, και να αξιοποιήσει τα δεδομένα ανάλογα με τη στόχευση της έρευνάς του. Υπενθυμίζω ότι, ειδικά στην ποίηση, η συνεκτίμηση των προηγούμενων σχεδιασμάτων και μορφών ενός ποιήματος είναι εξαιρετικά χρήσιμη και αποκαλυπτική, με την έννοια ότι η γνώση των σταδίων της παραγωγής του οδηγεί σε καλύτερη κατανόηση του ποιήματος, όπως άλλωστε και η γνώση των διακειμένων του. Ισχυρίζομαι μάλιστα ότι η αναλυτική παρουσίαση των σταδίων της δημιουργίας ενός έργου θα μπορούσε να αποτελέσει ερέθισμα και για ερευνητές άλλων κλάδων της επιστήμης πλην των φιλολόγων.

Όσο για τον φιλόλογο μέσο αναγνώστη, μέχρι το τέλος του τρέχοντος έτους θα έχει στη διάθεσή του, σε έγκυρη μορφή, το σύνολο του παλαμικού ποιητικού έργου, εκδεδωμένου και ανέκδοτου. Και μπορεί βέβαια σήμερα να μην είναι ελκυστικές οι εκτενείς επικολυρικές συνθέσεις του Παλαμά, όμως δεν ισχύει το ίδιο για τις λυρικές συνθέσεις ήσσονος τόνου. Αργότερα ο αναγνώστης θα έχει πρόσβαση στη συγκεντρωτική έκδοση των παλαμικών μεταφράσεων και επίσης στο σπουδαιότερο κριτικό έργο του (ελάχιστο από το οποίο εξέδωσε ο ίδιος), που κατέστησε τον Παλαμά θεμελιωτή της νεοελληνικής κριτικής.

Ενας ακόμη τρόπος, με τον οποίο η παρούσα έκδοση συμβάλλει στην καλύτερη κατανόηση της γλωσσικής και θεματικής εξέλιξης της παλαμικής ποίησης είναι η έκδοση των πρωτολείων του ποιητή. Όσοι πάρουν στα χέρια τους τον ένατο τόμο των *Απάντων*, που περιλαμβάνει ανέκδοτα ποιήματα της περιόδου 1868-1878 –προερχόμενα κυρίως από το *Αρχείο Χ. Ευαγγελίτου*,

θα εκπλαγούν ευχάριστα διαπιστώνοντας ότι στο διάστημα αυτό ο Παλαμάς έγραψε περίπου 203 ποιήματα, ενώ λανθάνουν περίπου άλλα 150. Ξεκίνησε με ένα (σωζόμενο) ποίημα σε ηλικία εννέα ετών (1868) και σε ηλικία δεκαπέντε ετών (1874) ο αριθμός είχε εκτιναχτεί στα σαράντα ένα. Τον Μάρτιο του 1878 ο Δήμος Μεσολογγίου ανέθεσε στον έφηβο Παλαμά να εκφωνήσει έμμετρο έπαινο για τους πεσόντες κατά την Εξοδο (ποίημα «Μισολόγγι»). Στη συντριπτική πλειονότητά τους τα εν λόγω ποιήματα είναι γραμμένα στην καθαρεύουσα, διανθισμένα με αρχαϊζουσες, σπάνιες ακόμη και αθησαύριστες λέξεις –προανάκρουσμα του πλούτου και της ποικιλίας που χαρακτηρίζει τη δημοτική του Παλαμά. Οι επιμελητές του τόμου (Π. Τσίγκου και Κ. Κασίνης) σημειώνουν ότι στα πρωτόλεια του έφηβου ποιητή «υπάρχουν όλοι οι “τόποι” της ποίησης του Παλαμά που μορφοποιούνται στα *Τραγούδια της Πατρίδας μου*: ο έρωτας, ο θάνατος, η μοναξιά, το ταξίδι,

Το άγαλμα του Κωστή Παλαμά μπροστά από το Πανεπιστήμιο Αθηνών κατά τη διάρκεια διαδηλώσεων με καπνογόνα (φωτογραφία αρχείου)

Gilles Vincent

Δύο μετανάστριες στο βασίλειο της διαφθοράς

Ο συγγραφέας αναπτύσσει δύο υποθέσεις εξιχνίασης φόνων δίνοντας μια παράλληλη εικόνα της γαλλικής κοινωνίας

ΓΡΑΦΕΙ Ο ΓΡΗΓΟΡΗΣ ΑΖΑΡΙΑΔΗΣ

Ενα από τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της γαλλικής σχολής αστυνομικών μυθιστορημάτων είναι η ευρεία διαφοροποίηση του προσωπικού τρόπου γραφής των συγγραφέων, λες κι αποτελούν μικρούς, πολυσιδεείς και αυτόνομους σχηματισμούς, που εκβάλλουν στο δέλτα μεγάλου ποταμού. Αναμφισβήτητα, μια τέτοια ξεχωριστή περίπτωση συγγραφέα, βαθιά και αυτόνομα πολιτικοποιημένου, είναι ο Ζιλ Βενσάν (Gilles Vincent), που υπογράφει το «Αυτή η χώρα που τη δολοφονούν» (Εκδ. angelus novus, μτφ. Γιάννης Καυκιάς).

Από το ξεκίνημα του μυθιστορήματος διαφαίνεται η προσωπική ματιά και η ευρηματική πρωτοτυπία του, καθώς η υπόθεση εξελίσσεται σε δύο παράλληλες σκηνές. Πρόκειται για μια τεχνική που έχουν υιοθετήσει βέβαια πολλοί συγγραφείς, αλλά ο Βενσάν τη χρησιμοποιεί με απλό, αβίαστο και άμεσο τρόπο, επιτυγχάνοντας γοργό ρυθμό στην πλοκή διατηρώντας ζεστό και αμείωτο το ενδιαφέρον του αναγνώστη.

Από τη μία πλευρά, παρακολουθούμε την εκτέλεση του Ταρέκ Μπαρανί στο κέντρο της Μασσαλίας, μεγαλοεπιχειρηματία από τη Συρία και προσωπικού φίλου του προέδρου Ασαντ, που ζει στη Γαλλία και έχει αναλάβει τη διεύθυνση της προεκλογικής εκστρατείας της νεαρής υποψήφιας του ακροδεξιού Εθνικού Κόμματος της Γαλλίας (λέγε με Λεπέν...). Την εξιχνίαση της δολοφονίας του Μπαρανί αναλαμβάνει η πολύπειρη ομάδα της δυναμικής αστυνομίας Αϊσά Σαντιά. Στην άλλη άκρη της χώρας, η τοπική αστυνομία ανακαλύπτει τα πτώματα δύο νεαρών μεταναστριών, 12 και 19 χρονών, που έχουν βιαστεί και βασανιστεί με αποτρόπαιο τρόπο. Εδώ, τα πράγματα είναι διαφορετικά, καθώς την υπόθεση αναλαμβάνει μια νεαρή, εύθραυστη ψυχολογικά και σχεδόν αποσταθεροποιημένη υπαστυνόμος, ονόματι Καρόλ Βερμέρ.

Καθώς η εκλογική αναμέτρηση πλησιάζει, η πολιτική ένταση χτυπάει κόκκινο και η κοινωνική πίεση για την επίλυση των δύο παράλληλων υποθέσεων εντείνεται με αυξανόμενο ρυθμό. Το πρώτο που γίνεται άμεσα εμφανές είναι η επίδραση του κοινωνικού περιγύρου και η αντιμετώπιση των πιέσεων στον χειρισμό των δύο ερευνών. Η Αϊσά Σαντιά είναι έμπειρη, δυναμική και η ομάδα της λειτουργεί με αντίστοιχο τρόπο. Ακολουθεί μια πλήρη, εξονυχιστική διαδικασία πολυεπίπεδων ερευνών και βαδίζει με γοργά, σταθερά βήματα στον δρόμο για τη διαλεύκανση του μυστηρίου της δολοφονίας του Μπαρανί. Αντίθετα, η Καρόλ Βερμέρ αφήνεται έρμαιο στο φουρτουνιασμένο πέλαγος των κοινωνικών και πολιτικών πιέσεων. Χωρίς καμιά ουσιαστική στήριξη από τους προϊστάμενους της, παλεύει απεγνωσμένα να ανακαλύψει τους πραγματικούς

δολοφόνους, ενώ αποτελεί ιδανικό θύμα του σκληρού bullying επαγγελματιών κακοποιών, που συμπεριλαμβάνονται στη λίστα των υπόπτων. Η Σαντιά, με τη βοήθεια και τη στήριξη της ομάδας της, δείχνει σίγουρη ότι θα επιβιώσει. Η μοίρα όμως θα σταθεί αδυσώπητη για την εύθραυστη Βερμέρ.

Συντηρητικές δυνάμεις

Η παράλληλη παρακολούθηση της εξέλιξης των δύο υποθέσεων αναπτύσσεται με δεξιοτεχνικό τρόπο και ισορροπεί αρμονικά το ενδιαφέρον του αναγνώστη. Και όσο εκτυλίσσεται η πλοκή, παρατηρούμε τις διαφορετικές ατραπούς να συγκλίνουν στην κατεύθυνση μιας ζοφερής κοινωνικοπολιτικής πραγματικότητας, στο βασίλειο της διαφθοράς και της εκμετάλλευσης των συντηρητικών πολιτικών δυνάμεων. Γιατί, όπως τονίσαμε, ο Βενσάν είναι ένας βαθιά και συνειδητά πολιτικοποιημένος συγγραφέας, που χρησιμοποιεί τη φόρμα του αστυνομικού μυθιστορήματος για να μας δώσει ένα σκληρό κοινωνικοαστυνομικό έργο, με προφανή στόχο να σχολιάσει τα κακώς κείμενα της πολιτικής ζωής της χώρας του.

Η οδυνηρή ανακάλυψη των αληθινών γεγονότων, των απάνθρωπων βασανισμών στη Συρία, οδηγεί τον Μπαρανί στη διαφωνία, την εγκατάλειψη και τελικά τη φυγή. Όταν διαπιστώνει ότι η τελική του παρέμβαση να μεταστρέψει τη γνώμη της υποψήφιας του Εθνικού Κόμματος Μανόν Πεάν για τα τεκταινόμενα στην πατρίδα του αποτυγχάνει, συνειδητοποιεί ότι πρέπει να εγκαταλείψει πάραυτα το πλοίο. Αυτή όμως η απόφασή του τον καθιστά στόχο και μάλιστα επικίνδυνου, πράγμα που διαφαίνεται σταδιακά καθώς η επίμονη και ενδελεχής διαδικασία των ερευνών της ομάδας της αστυνομίας Σαντιά φέρνει στο φως μια σειρά αποδεικτικών στοιχείων.

Με αντίστοιχο τρόπο, η υπαστυνόμος Βερμέρ αποδύεται σε μια απεγνωσμένη προσπάθεια να σπάσει το φράγμα της σιωπής των σκληρών μπράβων και των διεφθαρμένων πολιτικών για να ανακαλύψει τη ζοφερή αλήθεια για τη δολοφονία των δύο μεταναστριών.

Ο Βενσάν κατορθώνει τελικά να στριμώξει τον αναγνώστη στη γωνία του ρινγκ και να του καταφέρει αλλεπάλληλα σκληρά γρονθοκοπήματα, απειλώντας να του διαλύσει το στομάχι. Η εικόνα της σύγχρονης γαλλικής κοινωνίας και της πολιτικής ζωής παρουσιάζεται με ρεαλιστικό τρόπο. Σκληρή και απειλητική. Η διαφθορά κυριαρχεί και οι εκπρόσωποί της, με οποιαδήποτε μορφή, έχουν το πάνω χέρι. Η προοπτική ζοφερή. Όπως υποστηρίζει ο συγγραφέας με τη φωνή της αστυνόμου Σαντιά: «Όταν ο τόπος που αγαπάει θα βυθιστεί στο μίσος και τα σύνορα που θα ορθωθούν δεν θα είναι πλέον παρά συρματοπλέγματα, τι άλλο θα της απομείνει πέρα από το να κρυφτεί για να κλάψει τον πόνο και την ντροπή της που είναι πολύτιμη αυτής της χώρας;». Πολύ καλή και στο πνεύμα του ύφους του συγγραφέα η μετάφραση του Γιάννη Καυκιά.

Gilles Vincent
ΑΥΤΗ Η ΧΩΡΑ ΠΟΥ ΤΗ ΔΟΛΟΦΟΝΟΥΝ

Μτφ. Γιάννης Καυκιάς
Εκδ. angelus novus, σελ. 343
Τιμή 16 ευρώ

η μικρή και η μεγάλη πατρίδα, η Ποίηση, καθώς και η φύση και η επιστήμη». Τα ποιήματα εμφανίζουν έντονες επιδράσεις από την Παλαιά Αθηναϊκή Σχολή και επίσης αντλούν έμπνευση από τη γαλλική και την ελληνορωμαϊκή λογοτεχνία. Παράδειγμα της εντυπωσιακής αρχαιομάθειας του έφηβου Παλαμά είναι το ποίημα «Υλας», που συνέθεσε σε ηλικία δεκαπέντε ετών. Πρόκειται για ένα επεισόδιο της αργοναυτικής εκστρατείας και συγκεκριμένα για τον δημοφιλή στα ελληνιστικά και ρωμαϊκά χρόνια μύθο της αρπαγής του πανέμορφου Υλα, ερώμενου του Ηρακλή, από τις νύμφες μιας πηγής όπου πλησίασε για να αντλήσει νερό. Ο Παλαμάς δεν εμπνεύστηκε όμως από κάποιο μυθολογικό εγχειρίδιο, αλλά ανέπτυξε σε διακόσιους εβδομήντα στίχους την πρωτότυπη αφήγηση του 13ου ειδυλλίου του Θεόκριτου (ως μότο παραθέτει τους στ. 47-50). Ο Παλαμάς είχε βέβαια αποποιήσει τα ποιητικά του πρωτόλεια, αλλά η έκδοσή τους

σίγουρα εμπλουτίζει τις γνώσεις μας. Εκδόσεις οριστικές δεν υπάρχουν και πολύ περισσότερο εκδόσεις χωρίς αβλεψίες και ελλείψεις. Όμως, ο υποδειγματικός συντονισμός των επιμελητών γύρω από κοινές αρχές –που εκτός των άλλων περιλαμβάνουν τον σεβασμό της βούλησης του ποιητή, τις συντηρητικές ορθογραφικές επεμβάσεις στα κείμενα και την έκδοση όλων των «παράλλαγών» ενός ποιήματος, όπου οι διαφορές είναι μεγάλες– διασφαλίζει ένα ποιοτικό αποτέλεσμα.

Ίδρυμα Παλαμά (επιμ. Κωνσταντίνος Κασίνης), Στέγη Γραμμάτων Κωστής Παλαμάς
ΑΪΑΝΤΑ ΚΩΣΤΗ ΠΑΛΑΜΑ
1ος τόμος, 480 σελ.
Τιμή 26,50 ευρώ